

ДЕМОКРАТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

УДК 327.64

Шаповаленко Марина Володимирівна

професор, д. політ.н.,
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
shapoval20marina@gmail.com;
<https://orcid.org/0000-0002-9128-8008>

ПОЛІТИКО-ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ КОЛИВАННЯ ГІБРИДНИХ РЕЖИМІВ

Досліджується феномен політико-інституціональних коливань гібридного політичного режиму як окремого, проміжного типу. Термін «гібридний режим» виникає в рамках транзитологічних досліджень поставторитарних режимів у різних регіонах світу. Транзитологами було відзначено, що такі режими мають властивості, як авторитарних, так і демократичних режимів. На появу таких режимів впливають різноманітні чинники: від глобалізації та геополітичного оточення до особливостей політичної культури політичного істеблішменту та широкого загалу населення, яке знаходиться між авторитарним і демократичним режимами. Виокремлено та проаналізовано основні концептуальні проблеми, що виникають під час вивчення такого типу політичного режиму. Розглянуто сучасні підходи до типології гібридних політичних режимів. Американський політолог Л. Даймонд ще у 1996 р., констатуючи кінець «третьої хвилі» демократизації, наголосив, що головною причиною її «спаду» став перехід низки країн не до ліберальної демократії, а до проміжних форм політичних режимів. З того часу з'явилась велика кількість різноманітних концепцій так званих гібридних політичних режимів, що свідчить, з одного боку, про високу актуальність і зацікавленість наукових кіл проблематикою дослідження проміжних типів політичних режимів, а з другого – про неоднозначність підходів до концептуалізації цього феномена. Це пов'язано з тим, що термін «гібридний режим» потребує певної концептуалізації з урахуванням регіональної специфіки. У руслі дослідження гібридності або уточнення цього поняття виникла концепція неопатримоніалізму, неопатримоніальної демократії, що розвиває оптичне фокусування на особливостях пострадянських режимів. Водночас це дозволяє залучати до аналізу інститути, що виникають на перетині мережевих і системних площин.

Ключові слова: *посткомуністичні країни, демократизація, модернізація, політичні інститути, інституціональні зміни, гібридні режими*

Шаповаленко Марина Владимировна

профессор, д. полит.н.,
Харьковский национальный
университет имени В.Н. Каразина,
площадь Свободы, 4, Харьков, 61022,
shapoval20marina@gmail.com;
<https://orcid.org/0000-0002-9128-8008>

ПОЛИТИКО-ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ КОЛЕБАНИЯ ГИБРИДНЫХ РЕЖИМОВ

Исследуется феномен политико-институциональных колебаний гибридного политического режима как отдельного, промежуточного типа. Термин «гибридный режим» возникает в рамках транзитологических исследований поставторитарных режимов в разных регионах мира. Транзитологами было отмечено, что такие режимы имеют свойства, как авторитарных, так и демократических режимов. На появление таких режимов влияют разнообразные факторы: от глобализации и геополитического окружения до особенностей политической культуры политического истеблишмента и населения, находящегося между авторитарным и демократическим режимами. Выделены и проанализированы основные концептуальные проблемы, которые возникают во время изучения данного типа политического режима. Рассмотрены современные подходы к типологии гибридных политических режимов. Американский политолог Л. Даймонд еще в 1996 г., констатируя конец «третьей волны» демократизации, отметил, что главной причиной ее «спада» стал переход ряда стран не к либеральной демократии, а к промежуточным формам политических режимов. С того времени появились большое количество разнообразных концепций так называемых гибридных политических режимов, что свидетельствует, с одной стороны, о высокой актуальности и заинтересованности научных кругов проблематикой исследования промежуточных типов политических режимов, а с другой – о неоднозначности подходов к концептуализации данного феномен. Это связано с тем, что термин «гибридный режим» нуждается в определенной концептуализации с учетом региональной специфики. В русле исследования гибридности или уточнения этого понятия возникла концепция неопатримониализма, неопатримониальной демократии, которая развивает оптическую фокусировку на особенностях постсоветских режимов. В то же время это позволяет привлекать к анализу институты, которые возникают на пересечении сетевых и системных плоскостей.

Ключевые слова: *посткоммунистические страны, демократизация, модернизация, политические институты, институциональные изменения, гибридные режимы*

Maryna Shapovalenko

Professor, Dr.Sc. in Political Science
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022
shapoval20marina@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9128-8008>

POLITICAL AND INSTITUTIONAL FLUCTUATIONS OF HYBRID REGIMES

In the article the phenomenon of political and intuitions fluctuations of the hybrid political regime is investigated as a separate, intermediate type. Term the «hybrid regime» arises up within the framework transition researches of the post-authoritarian regimes in the different regions of the world. Transitologists mentioned that such regimes have traits of both authoritarian and democratic ones. The emergence of such regimes is influenced by different factors: starting from globalization and geopolitical surrounding to political establishment and population political culture, that merge between authoritarian and democratic regimes. Basic conceptual problems that arise up during the study of this type of the political regime are distinguished and analyzed. The current approaches to the typology of the hybrid political regimes are reviewed. The American political scientist

L. Diamond is as early as 1996, establishing the end of the «third wave» of democratization, marked that the main reason of its «slump» was the transition of some countries not to liberal democracy but to other transitional forms of political regimes. Since then plenty of various conceptions of the so-called hybrid political regimes appeared, that testifies, from one side, high relevance and personal interest of scientific stakeholders in problems of research of intermediate types of the political regimes, and from the other side, an ambiguousness in approaches in the phenomenon conceptualization. It is related to that term «hybrid regime». It is related to that the term of «hybrid regime» needs certain research with bringing in of regional specific. In the specter of research of hybridness, or clarification of this concept there was conception of neopatrimonialism, the neopatrimonial democracy that develops the optical focusing on features of the post-soviet regimes. At the same time, this allows analyze institutes that arise up on crossing of network and systemic planes.

Keywords: *post-communist countries, democratization, modernization, political institutions, institutional changes, hybrid regimes*

Суспільно-політичні перетворення, які тривають у країнах Східної Європи та колишнього СРСР протягом останніх майже двадцяти восьми років, знову поставили перед політичною наукою нагальні теоретичні та практичні питання: які чинники впливають на падіння авторитарних режимів, як розвивається цей процес, які саме актори відіграють ключову роль у руйнації старого порядку, які реалізують стратегію модернізації суспільства, наскільки тривалим є шлях поставоритарних режимів до демократії та вільного ринку, чи коректно говорити про демократичний вектор трансформаційних процесів як про єдино можливий? Динамічні соціально-економічні та політичні зміни, що відбулись у цих країнах протягом зазначеного періоду, надали значну кількість емпіричного матеріалу. Накопичений матеріал потребує адекватного осмислення та узагальнення, комплексного теоретичного осмислення, визначення взаємозв'язків між тими чи іншими подіями та їхнього логічного обґрунтування.

Інверсійний та перверсійний характер лібералізації та демократизації старих авторитарних режимів спричинив виникнення специфічних політичних режимів на посткомуністичному просторі, які неможливо однозначно класифікувати як демократичні або авторитарні. Тому ще у 1996 р. американський політолог Л. Даймонд, наголошуючи на завершенні «третьої хвилі» демократизації, підкреслював, що головною причиною цього став перехід низки держав не до ліберальної демократії, а до проміжних форм політичних режимів (Diamond 1996: 23). Усе це зумовлює актуальність дослідження, яка постає у двох аспектах: по-перше, теоретичному, який детермінований необхідністю розробки теоретико-методологічної схеми аналізу гібридних політичних

режимів; по-друге, політико-практичному, який полягає у тому, що вироблення чіткої методологічної стратегії дослідження проміжних (тобто таких, що перебувають між демократією та авторитаризмом) форм політичних режимів дасть змогу відповісти на ті питання, які неодмінно виникають у контексті емпіричного аналізу особливостей перехідних процесів у пострадянських країнах, у тому числі і в Україні: на якому етапі проголошеного переходу до демократії вони перебувають (тобто наскільки глибокими та ефективними виявилися процеси лібералізації та демократизації у цих державах?), чим є сформовані в цих країнах гібридні форми політичних режимів – нестабільними та недовготривалими ситуаціями, які тимчасово «заморозили» перехід від авторитаризму до демократії, чи все ж таки новим, гібридним типом політичних режимів, який є рівнозначним, в імовірнісному плані, демократії результатом переходу від авторитаризму?

Чисельні теорії політичної динаміки та політичного режиму підкреслюють складність визначення закономірностей змін у цій сфері. Як правило, звертається увага на те, які саме чинники можуть впливати на технологію демократизації політичної системи, а які, навпаки, формують технології дедемократизації. В цьому напрямку досить цікавими є положення теорії американського політолога Ч.Тіллі щодо демократизації політичного режиму у праці «Демократія» (Тіллі 2007: 110-113). Він вивчав особливості процесів демократизації та дедемократизації. Отже, у своєму дослідженні дослідник аналізував політичні процеси та виділив, зокрема, процес розвитку потенціалу держави, процес участі громадян у прийнятті політичних рішень та розвиток публічної політики (взаємодії держави, державних інституцій, громадян та об'єднань громадян).

Основними параметрами дієздатності політичної системи є якість функціонування інститутів демократії (демократизація-дедемократизація) та рівень міцності державних інститутів. Сукупність вищезначених чинників сприяють дієздатності самої держави.

Одним із перших поняття «гібридний режим» ужив угорський соціолог Елімір Ханкіш для позначення системи, що була сформована в комуністичній Угорщині в період правління Я. Кадара і яка, на його думку, поєднувала ледве сумісні інституційні та ідеологічні принципи. Однак найбільшої популярності воно набуло в контексті аналізу посткомуністичних перетворень у країнах Східної Європи та, особливо, колишнього СРСР, які здійснювались у рамках транзитологічного підходу. І тут передусім слід згадати таких дослідників, як Г.О'Доннелл, Ф. Шміттер, які досліджували феномен гібридних режимів і сприяли утвердженню цього поняття у науковому обігу політичної науки (О'Доннелл, Schmitter 1986; О'Доннелл 1997).

Гібридні режими поєднують авторитарні демократичні інститути і практики і являють собою, на думку Леонардо Морліно, «оптичну ілюзію», оскільки можуть одночасно класифікуватися як «демократії з прикметниками» і як «авторитаризми з прикметниками» (Morlino 2009). Гібридні режими («авторитаризм змагання» Люкана Уэя (Way 2004:13) або «електоральний авторитаризм» у Андреаса Шедлера (Schedler 1998:93)) є напівдемократіями різного типу, які розрізняються від тих, що наближаються до електоральних демократій за рівнем плюралізму і конкурентної здатності систем з домінуючою партією, в яких правляча партія широко використовує будь-які засоби для перетворення опозиції на другорядну силу, до персоналістських режимів, де організують вибори, але порушують громадянські права своїх громадян. Головна відмінність подібних режимів від справжньої автократії – це готовність толерантно ставитися до опозиційних партій, незалежних ЗМІ і неурядових організацій, але за можливості обмежувати їхню діяльність. Крім того, за допомогою цього поняття намагаються пояснити тривале перебування у «бермудському трикутнику» посткомуністичних перетворень. Тому походження цього терміна все ж таки не дає пояснювальної моделі розвитку режимів на пострадянському просторі.

Гібридний режим є найбільш концептуально розмитою категорією, оскільки є

результатом певних поєднань напіввідкритості, напівконкурентності, напіврепресій. Такі характеристики роблять ці режими уразливими перед протестними діями, різними формами громадянської непокорності і насильства, у тому числі збройними конфліктами. Внаслідок цього інституціонального протиріччя гібридні режими найменш стабільні і несуть у собі найвищі ризики режимних змін. Диверсифікація властива і негібридним режимам. Гібридний режим намагається вирішити своє основне завдання забезпечення незамінності влади – відносно низьким рівнем насильства. Він не має у своєму розпорядженні ні морального капіталу монархії, ні репресивної машини тоталітаризму. Не можна розгорнути «крутень репресій» без активної участі громадян. Але громадяни гібридних режимів не хочуть ні в чому брати участь. Державна пропаганда, як видається, в гібридних режимах нікого не мобілізує. Вона об'єднує громадян за принципом пасивності та лояльності до влади. Наслідком глобалізації стає зростання гетерогенності політичного простору і неоднорідності акторів, що взаємодіють у ньому. Політологи використовують для опису цього процесу атрибути комплексності, лімінальності, мозаїчності. Використання поняття гібридності в політичній науці стало результатом теоретичного пошуку термінів і методологічних підходів до аналізу нових політичних реалій, які виникли в умовах криз, «перехідності» або зіткнення різних соціокультурних практик, і – мережевої публічної політики, яка є незавершеним проектом нелінійного розвитку політичної системи, і тоді працюють закони синергетики.

У процесі гібридизації відбувається не лише відтворення базових особливостей інститутів, але й розвиваються нові параметри та функції. Інтеграція і аналіз накопиченого емпіричного матеріалу дозволив побачити, наскільки різні частини об'єднуються в гібридні структури. На думку деяких політологів, існує чотири типи гібридних політичних інститутів. Перший з них характеризується об'єднанням рис інститутів, що належать до двох або більше різних ідеал-типових моделей; до нього відносяться гібридні держави і політичні режими. Гібрид другого типу об'єднує риси певного політичного інституту де-юре і іншого політичного або соціального інституту де-факто. Третій і четвертий типи пов'язані з формуванням нової політичної реальності. Тип третій – це гібридність, обумов-

лена інституціоналізацією нових акторів публічної політики в online і offline просторах. Четвертий тип будується на функціональній інтеграції різних організаційних форм. Гетерархії являють собою інтеграцію ієрархічних і мережевих структур, які впливають на інституційні коливання поставлених режимів, тобто гібридних режимів (Мирошниченко, Морозова 2015: 33-34).

За показниками Дому свободи, за остання 10 років приблизно на 2 % зменшилась кількість вільних країн, але зросла кількість частково вільних та невільних країн, а, отже, зросла кількість гібридних режимів (Freedom House 2018). Україна посіла **84-те місце** у рейтингу «Індекс демократії 2018», лишивши за собою статус «гібридного режиму». Серед країн східної Європи Україна посідає 17 місце, отримавши, як і минулого року, 5,69 бала з 10. Як зазначають вітчизняні політологи, неопатримоніалізм в Україні фактично перетворився у структурноформуючий чинник розвитку суспільства (Фисун 2010: 178-180), а якість політичних інститутів та політичних еліт прирікає країну перебувати в пастці гібридності (Мацієвський 2016:476). Таким чином, означена проблема коливань гібридних режимів має послідовно і ретельно досліджуватись вітчизняними політологами, оскільки час показує, що процес гібридизації не лише триває, а й ускладнюється.

ЛІТЕРАТУРА

Diamond, L. 1996. "Is the Third Wave Over?" *Journal of Democracy*. Vol. 7, 3: 20-37.

УДК328.181:004.087

Константинівська Анастасія Костянтинівна

аспірантка кафедри політології
Національний університет
«Кієво-Могилянська академія»,
вул. Григорія Сковороди, 2, Київ, 04655
konstantinovskaya1@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6463-123X>

ЕЛЕКТРОННИЙ ПАРЛАМЕНТ: ФУНКЦІЇ ТА МЕХАНІЗМИ СТВОРЕННЯ

На сьогодні в Україні є актуальним питання застосування інструментів електронного парламенту та інформаційно-аналітичної підтримки законодавчої гілки влади для забезпечення ефективної законотворчої діяльності. У західному демократичному світі парламенти активно використовують ІКТ (інформаційно-комунікаційні